

УДК 658.152

О. А. Іванилова,
к.е.н., доц., Класичний приватний університет (м. Запоріжжя)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА НА ІННОВАЦІЙНІЙ ОСНОВІ

В статті наведено визначення сутності поняття "інноваційний потенціал", проаналізовано сучасні методологічні підходи до його формування та реалізації, досліджено систему взаємопов'язаних складових інвестиційно-інноваційної діяльності, які взаємозалежать і взаємообумовлюють одна одну та характеризуються наявністю складних прямих та зворотніх зв'язків.

The article shows the definition of the essence of the concept of "innovation capacity", analyzed the modern methodological approaches to its creation and implementation of related components of the system studied the investment and innovation activities.

Ключові слова: Інноваційний потенціал, інноваційний ризик, інвестиції, інноваційна стратегія.

I. Вступ

Європейський вибір України та необхідність інтеграції у світове співтовариство потребують від нашої країни, перш за все, швидкої адаптації до глобальних тенденцій високотехнологічного розвинутого ринкового середовища. За цих умов особливої актуальності набувають теоретичні та практичні питання підвищення ефективності виробництва на інноваційній основі, що, в свою чергу, зумовило появу значної кількості наукових праць: Пономаренка В.С., Ілляшенка С.М., Гриньова А.В., Захарченка В.І., Ландика В.І., Савчука О.В. та ін. У них розкрито сутність, особливості, види і методи визначення ефективності як інноваційної діяльності в цілому, так і в контексті стратегічного управління. Однак слід зазначити, що стан існуючих досліджень свідчить про відсутність цілісного погляду щодо оцінки ефективності стратегії підприємства, яка б дала можливість розглянути таку ефективність у взаємозв'язку з показниками її інноваційності.

Слід також зазначити, що для становлення України на шлях активного інноваційного розвитку проблема оцінки інноваційності вітчизняних промислових підприємств є досить вагомим і невирішеним питанням, яке враховує, у більшості випадків, теоретичні, а не практичні аспекти.

II. Постановка завдання.

Метою статті є розгляд і аналіз методологічних підходів до формування та реалізації інноваційного потенціалу підприємств, що дозволить підвищити результативність діяльності; наголошення на необхідності дотримання принципу інноваційності в умовах здійснення будь-якої діяльності, виконання будь-яких функцій, організації будь-яких процесів.

III. Результати

Становлення інноваційної діяльності як нової галузі знань передусім потребує розробки нових системотворчих понять, які дозволили би комплексно охопити всі її аспекти в цілому й акцентувати увагу на найбільш важливих її гранях. Хоча категорія „інноваційний потенціал”, починаючи з 80-х років стала „концептуальним відображенням феномену інноваційної діяльності”, об'єктом обговорення й аналізу, ступінь його методологічної, теоретичної, а також емпіричної дослідженості вітчизняними та закордонними авторами не дозволяє однозначно тлумачити його сутність, перешкоджаючи виробітку уніфікованих підходів до його оцінки, звужуючи сфери його використання, зводячи нанівець ефект від становлення інноваційного потенціалу як економічної категорії. Так, представлення інноваційного потенціалу як „накопиченої певної кількості інформації про результати науково-технічних робіт, винаходів, проектно-конструкторських розробок, зразків нової техніки і продукції” ототожнює цю категорію з науково-технічним потенціалом. Тлумачення інноваційного потенціалу як „системи факторів та умов, необхідних для інноваційного процесу” обмежує це поняття рамками інноваційної діяльності, позбавляючи його міждисциплінарного характеру, звужуючи сфери застосування. У визначенні інноваційного потенціалу як „здатності галузей народного господарства виготовляти наукоємну продукцію, відповідаючу потребам світового ринку”, вказаному в джерелі [1], суб'єкт, підлягаючий оцінці (а саме, різні галузі народного господарства), максимально конкретизований, що прив'язує поняття, яке розглядається до галузевого рівня, рівня народного господарства. Деякі автори, використовуючи цю категорію у викладі, не дають їй чіткого визначення, уникаючи безпосереднього її тлумачення. Так, згідно з визначенням Кокурина Д.І. „інноваційний потенціал вміщає приховані можливості накопичених ресурсів, які можуть бути приведені до дії з метою досягнення цілей економічних суб'єктів”. Таким чином, складність і багаторівневість поняття „інноваційний потенціал” невизначеність його інтерпретації можливо уникнути виходячи з аналізу природи „потенціалу”, особливостей його використання в різних сферах соціально-економічних відносин.

Потенціал – це показник, який віддзеркалює не просто стан об'єкта, але й, що особливо важливо, одночасно сутність методологічних основ численності реальних процесів та явищ. Таке сполучення дає можливість адекватно відобразити не тільки ту чи іншу ситуацію, ті чи інші відносини, але й процеси і тенденції їх розвитку, а таким чином, ефективність функціонування економічної системи в цілому. Тому, інноваційний потенціал доцільно визначати як здатність до зміни, покращання, прогресу, це джерело розвитку. Доказом цьому може слугувати таке явище, як дифузія інновацій. Так, застосування нового обладнання (яке є конкретним результатом інноваційного процесу, інновацією) веде до виготовлення нової продукції, яка в свою чергу, виходячи на ринок, є джерелом, фактором подальших змін. При цьому „ефект від тиражування інновацій зростає набагато скоріше самого тиражу” [3]. Тобто все те, що веде до інноваційного розвитку, має інноваційний потенціал. Він як би то стоїть на стику реальності, яка його характеризує, і майбутності, яка його визначає і в той самий час визначається їм.

Реалізація інноваційно-інвестиційної моделі спонукає підприємства продукувати інноваційні товари і послуги. Саме такий шлях, на нашу думку, повинен більш активно задіяти економічні важелі впливу для оновлення виробництва, спроможного конкурувати на світовому ринку. Однак на сьогодні інноваційна діяльність у більшості підприємств України не здійснюється, а поодинокі спроби впровадження інновацій стримуються безліччю перешкод на мікро- та макрорівнях. Розвиток інноваційного підприємництва як складової формування ринкової економіки перебуває в цілковитій залежності від стимулювання розвитку підприємництва, активізації діяльності в інвестиційній сфері, наявності розвинутої інфраструктури підприємств та відпрацьованого механізму фінансування інноваційних проектів. Вирішення цих питань дасть змогу інноваційним підприємствам реалізувати їх потенційні можливості в умовах ринку.

Освоєння підприємствами нових технологій та інновацій потребує об'єктивної оцінки параметрів і характеристик їхнього потенціалу, які мають важливе значення при здійсненні інвестиційної діяльності шляхом розробки і реалізації нової інноваційної стратегії розвитку. Тому реалізація нової інноваційної стратегії розвитку і повноцінне використання інноваційного потенціалу в інтересах оновлення виробництва - реальний шанс для України досягти рівня високотехнологічної розвинутої держави.

Інноваційна діяльність промислового підприємства характеризується значним рівнем невизначеності та ризику через виконання дослідницької стадії та

слабко прогнозованою реакцію ринку на новий інноваційний продукт. Крім того, вона є досить складною та тривалою. Саме тому особливу увагу слід приділяти методам добору інвестиційних проектів.

Критерії, що необхідні для оцінки інвестиційних проектів, можуть розрізнятися залежно від конкретних особливостей підприємства, його галузевої приналежності, а також стратегічної спрямованості. Так, в сучасній літературі, присвяченій питанням оцінки інвестиційних проектів зазвичай виділяють декілька основних критеріїв (табл. 1) відповідно до системи показників ефективності діяльності підприємства.

Таблиця 1. Основні критерії оцінки інвестиційних проектів

Критерії	Зміст
Мета підприємства, стратегія та цінності	Сумісність проекту з обраною стратегією підприємства
	Виправданість змін в стратегії підприємства (в разі, якщо цього потребує прийняття проекту)
	Відповідність проекту відношенню підприємства до ризику
	Відповідність проекту відношенню підприємства до нововведень
	Відповідність проекту вимогам підприємства з урахуванням часового аспекту
	Відповідність проекту потенціалу розвитку підприємства
	Стійкість становища підприємства
	Ступінь диверсифікації підприємства, який впливає на стійкість його становища тощо
Фінансові	Розмір інвестицій
	Потенційний річний розмір прибутку
	Очікувана норма чистого прибутку
	Відповідність проекту критеріям економічної ефективності капіталовкладень, прийнятих на підприємстві
	Стартові витрати на здійснення проекту
	Імовірний час, після якого даний проект почне приносити доходи
	Наявність фінансів у певні моменти часу
	Вплив прийняття цього проекту на інші проекти, які потребують фінансових коштів тощо
Науково-технічні	Імовірність технічного успіху
	Патентна чистота
	Рідкісність продукції (відсутність аналогів)
	Наявність науково-технічних ресурсів, потрібних для виконання проекту
	Відповідність проекту інноваційній стратегії на підприємстві
	Вартість та час розробки
	Вплив на інші проекти
	Патентоспроможність (чи можливий захист проекту патентом)
Виробничі	Потреба у послугах консультативних фірм або розміщенні зовнішніх замовлень на НДДКР тощо
	Необхідність технологічних нововведень для виконання проекту
	Відповідність проекту існуючим виробничим потужностям
	Наявність виробничого персоналу (за кількістю та кваліфікацією)
	Порівняння розмірів витрат виробництва з розміром витрат конкурентів
Зовнішні	Потреба в додаткових виробничих потужностях тощо
	Можливий шкідливий вплив продуктів і виробничих процесів
	Правове забезпечення проекту, його відповідність діючому законодавству
	Можливий вплив перспективного законодавства на проект
	Можлива реакція суспільства на реалізацію проекту тощо

При складанні переліку критеріїв необхідно використовувати лише ті з них, що впливають безпосередньо з цілей, стратегії і задач підприємства. Зазначимо, що проекти, які одержують високу оцінку з позиції одних цілей, стратегій і задач, можуть не одержати її з погляду інших. У зв'язку з цим виникає необхідність упорядкованості та розгляду даних критеріїв з точки зору безпосередніх учасників інноваційного процесу (інвесторів).

Інноваційна сфера з огляду на фінансове забезпечення функціонує в критичних умовах. У розрахунку на одного спеціаліста в інноваційній діяльності в Україні сьогодні витрачається в сто разів менше коштів, ніж у Франції, Великій Британії, Німеччині.

Характерною особливістю України є й те, що вона має вищий рівень інноваційного потенціалу порівняно з виробничим. Проте економічна криза призводить до скорочення використання досліджень інноваційних процесів. Тому без допомоги і підтримки держави вітчизняний інвестор не здатний фінансувати великі інноваційні проекти, навіть якщо вони мають гарантований успіх.

Світовий досвід свідчить, що форми і методи розвитку конкуренції в інвестиційно-інноваційній діяльності суттєво змінилися. Держава активно сприяє розробці програм щодо залучення і використання інвестицій, бере участь в управлінні процесами і ризиками в інноваційній діяльності. Вплив держави спрямовується на максимальну підтримку власного інноваційного потенціалу, провідних наукових і конструкторських центрів, а також на забезпечення реалізації науково-технічної політики, що відповідає світовому рівню. Це означає, що Україна має обрати такі напрями розробки «високих» технологій, для реалізації яких у державі вже створено реальні передумови та є відповідний науково-технічний потенціал для виходу на передові позиції світової науки і техніки.

Заходи державного регулювання інноваційної діяльності повинні бути спрямовані на всебічне заохочення підприємництва та приватної ініціативи. Інструментами державної підтримки стимулювання реалізації інноваційного потенціалу підприємств є пряме бюджетне фінансування та державні замовлення на розробку та виробництво інноваційних продуктів, технологій та послуг. Так, у США та Японії на законодавчому рівні передбачено виділення коштів міністерствами та відомствами із своїх бюджетів на проведення підприємствами науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт у пріоритетних галузях. До інструментів стимулювання можна віднести забезпечення інноваторів фінансовою та технічною допомогою, у тому числі створення наукових і технологічних інституцій, які реалізують функцію інфраструктури інноваційного процесу.

Активна державна інноваційна політика зумовлює активізацію фундаментальних і прикладних наукових досліджень, удосконалення інфраструктури галузей народного господарства і регіонів. У зв'язку з цим в Україні необхідно сформувати механізм ефективної інноваційної діяльності для розвитку економіки.

Як свідчить досвід розвинених країн, основними напрямками впливу інвесторів, ділових і урядових фінансових установ на процеси в інноваційній сфері є планування, фінансово-кредитне регулювання, стимулювання, правовий порядок і організація виробничої діяльності.

Докорінне реформування виробництва в Україні неможливе без проведення великомасштабних інституціональних та організаційно-економічних перетворень. Здійснення структурних зрушень в економіці України передбачає активне перепрофілювання багатьох підприємств, формування нових кооперативних зв'язків, що забезпечують можливість реалізації перспективних науково-технічних програм розвитку виробництва. Це потребує залучення великого обсягу довгострокових інвестицій. Залучення внутрішніх та іноземних інвестицій, передусім у науково-виробничу сферу, дасть можливість багатьом підприємствам отримати ефективні інструменти прискорення розвитку пріоритетних сфер виробничої діяльності.

Однак відсутність системи і програмного забезпечення стратегії інвестиційної діяльності вважається основною причиною повільного розвитку інноваційного потенціалу підприємств в Україні. Крім того, існують й інші причини, а саме: неопрацьованість методик та механізму управління інноваційною діяльністю на рівні підприємств, що зумовлює несприйнятливості підприємств до інновацій.

Для багатьох вітчизняних підприємств визначені методичні підходи до реалізації інноваційного потенціалу підприємств не набули рис практичної методології, але в сучасних умовах дедалі більша кількість їх досягає тієї стадії розвитку, за якої реалізація даної стратегії в поточній діяльності перетворюється в найактуальнішу проблему управління інноваційними потенціалами підприємств. Серед причин повільного впровадження такого підходу у вітчизняних підприємствах можна назвати відсутність теоретико-методологічних досліджень, рекомендацій та формалізованого аналітичного інструментарію, адаптованих до реалій сьогодення, складність практичної реалізації теоретичних положень, недостатній рівень спеціальної підготовки менеджерів підприємств.

З огляду на викладене вище стає очевидним, що на сучасному етапі вкрай актуальними стають розробки в галузі інноваційної сприйнятливості та спроможності підприємств, які приведуть до підвищення ефективності інноваційної діяльності.

Важливим є і той факт, що підвищення ефективності інноваційної діяльності підприємств до рівня, якого вимагають ринкові відносини, значною мірою залежить від обраної стратегії управління в сучасних умовах підвищеної ризикованості фінансових ринків та зростання загального рівня ризикованості найефективнішого ведення стратегії скоординованого (інтегрованого) управління реальними інноваційними проектами підприємств. При опрацюванні стратегічних напрямів інноваційної діяльності підприємств у світовій практиці ця стратегія розглядається як єдиний раціональний підхід до управління фінансами підприємств, спроможний забезпечити їх виживання у висококонкурентному ринковому середовищі. В межах інтегрованої стратегії формується найбільш загальний, глобальний підхід до управління, який потребує координації різноманітних специфічних функцій, спрямованих на досягнення поставлених підприємством інноваційних цілей.

Сучасний підхід до вимірювання ефективності інноваційної діяльності підприємств пов'язаний із спробою оцінити її через показники виходу системи. Він ґрунтується на ототожненні здійснення інноваційної діяльності з готовністю системи до реалізації інноваційного потенціалу [5]. При застосуванні цього підходу більша увага приділяється аналізу інноваційних характеристик системи, взаємозв'язку її параметрів.

Наукове обґрунтування такого підходу має велике значення щодо добору найефективніших шляхів реалізації величини інноваційного потенціалу, які більшою мірою залежать не від «валових» характеристик ресурсів, а від їх суто «інноваційних» компонент.

Сформулювати механізм ефективної реалізації інноваційного потенціалу підприємств можна лише за наявності комплексного підходу до процесу створення й оновлення виробництва. Такий підхід становить сутність інноваційного циклу. Його найважливішою рисою є тісний зв'язок з науково-технічними прогресом. Створені внаслідок реалізації інноваційного потенціалу основні фонди є носіями нової техніки й технології, які, у свою чергу, є каталізаторами нової хвилі науково-технічного прогресу. Тому реалізація інноваційного потенціалу досягає найвищої ефективності тоді, коли реалізація капітальних інвестицій і створення основних фондів збігаються з періодом створення та впровадження нової техніки та технології. У цьому зв'язку перед економічною наукою постає надзвичайно важливе завдання - розробити й постійно підтримувати в узгодженні з мінливими умовами механізм автоматичної реалізації досягнень інноваційного прогресу через інвестиційний процес [6]. Можна стверджувати, що питання ефективності інноваційної діяльності все частіше стають предметом наукових досліджень, проте цілісна комплексна система ефективного управління інноваційною діяльністю на підприємствах не вироблена, тому стан інноваційної діяльності залишається незадовільним.

Необхідно також виокремити проблеми платежів, дебіторської та кредиторської заборгованості як суттєві чинники інноваційного ризику. Внаслідок зростання неплатежів посилюється спад інновацій, через незабезпеченість грошовими засобами внутрішній інноваційний потенціал занепадає, а попит виробництва на пріоритетні інновації залишається незадоволеним. У багатьох випадках пріоритетні напрями інноваційної діяльності не реалізуються через неплатоспроможність своїх контрагентів, а також через фінансову політику державної влади на всіх рівнях.

Як зазначається в економічній літературі, близько 90 відсотків неефективних капіталовкладень у здійснення інноваційної діяльності підприємств пов'язані зі слабким менеджерським потенціалом.

На реалізацію стратегії управління інноваційною діяльністю впливають такі групи чинників: цілі і завдання підприємства, стратегія підприємства, кваліфікаційний, страховий і якісний склад робітників, управління й організаційні структури, їх інформаційне і ресурсне забезпечення, оцінка внутрішніх і зовнішніх можливостей та обмежень; а на вибір оптимального варіанта реалізації стратегії - наявність варіанта реалізації стратегії, наявність методик і регламентів, присутність і структура необхідних ресурсів, соціально-економічна обґрунтованість, фактор часу.

Процес реалізації стратегії має дві складові: процес впровадження стратегії та процес координації. Стратегія управління інноваційною діяльністю підприємств здійснюється шляхом реалізації методів активізації, які дадуть змогу вплинути на всі параметри механізму управління до інновацій. Впровадження методів вимагає послідовності та відповідного механізму їх реалізації.

Ефективність загальної стратегії підприємства з позиції системного підходу буде залежати від якості його інноваційної діяльності з урахуванням впливу факторів зовнішнього середовища, що графічно можна зобразити у вигляді певної схеми взаємодії (рис.1), яка розглядатиме інноваційну діяльність підприємства відносно ступеня, рівня та масштабів новизни інновацій, їх форм, сфери й частоти застосування, а також інвестиційного забезпечення усіх стадій інноваційного циклу. Виходячи з запропонованої схеми основним каталізатором стратегічного розвитку підприємства є його інноваційна стратегія.

